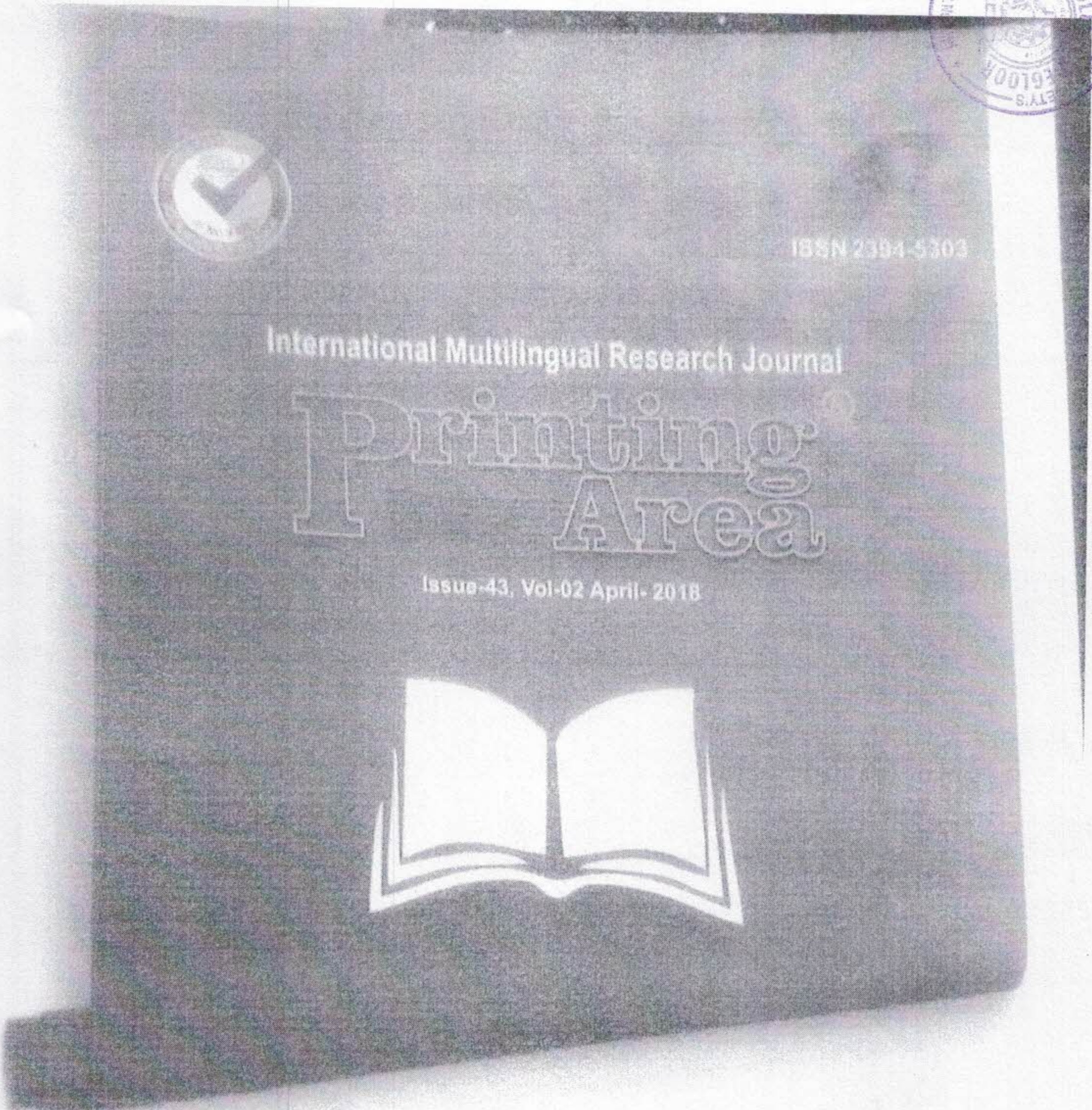

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

www.vidyawarta.com

Scanned by CamScanner

13) [illegible] and Administration || 68
Dr. [illegible] S. S., Dist. Jalna

14) [illegible] || 71
डॉ. [illegible] & [illegible], मुंबई विद्यापीठ

15) [illegible] (Education) || 73
[illegible] तुकाराम [illegible], औरंगाबाद

16) [illegible] || 76
डॉ. [illegible] रत्नाकर बाबूराव, देगलूर

17) [illegible] || 80
[illegible] डॉ.सौ.लता सुभाष मोरे & वनमाला महारु पवार, [illegible]

18) [illegible] || 83
जितेंद्र पांडुरंगराव काळे, जि. नांदेड

19) [illegible] का सामाजिक दृष्टिकोण || 87
डॉ. अशोक कुमार, चण्डीगढ

20) उत्तर प्रदेश के परिषदीय प्राथमिक विद्यालयों में कार्यरत [illegible] एवं [illegible] || 90
डॉ. नीरज कुमार गौड़, फिरोजपुर, पंजाब

21) [illegible] में खाद्य सुरक्षा || 94
डॉ. राजेश कुमार जांगिड़, कोटपुतली

22) [illegible] में निर्मित डॉ. [illegible] के [illegible] की || 100
[illegible] अल्मोड़ा, उत्तराखण्ड

23) [illegible] उपन्यासों में [illegible] || 104
दिवाकर विक्रम सिंह, इलाहाबाद

24) इंदौर [illegible] के [illegible] की आर्थिक एवं सामाजिक स्थिति का [illegible] || 107
विशाल राठौर & डॉ. रमेश मंगल, इंदौर

DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR, Dist. Nanded * AOAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S

Scanned by CamScanner

16

भारतातील मानवी हक्क : संविधानात्मक तरतूद आणि समस्या

प्रा. डॉ. [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] मानवी हक्कास मान्यता दिली [illegible] १२१५ [illegible] मानवी हक्कांच्या मान्यतेचे उदाहरण आहे. [illegible] अमेरिकन स्वातंत्र्य आंदोलन, फ्रेंच राज्यक्रांती [illegible] संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या स्थापनेनंतर मानवी हक्कांचा [illegible] १० डिसेंबर १९४८ रोजी संयुक्त राष्ट्र [illegible] घोषित केला. या मानवी हक्कांच्या [illegible] आणि शांततेच्या विचारांची मांडणी [illegible] आणि शांततेच्या विचारांचा [illegible] अधिकार आणि समतेची मजबूत [illegible] मानवी हक्कांना [illegible]

[illegible]

[illegible] समावेश केला. [illegible] परिस्थितीनुसार शोषित व कमकुवत [illegible] निर्माण करण्यासाठी [illegible]

भारतीय राज्यघटना व मानवी हक्क :-

अ) उद्देशपत्रिका :

[illegible] मानवी हक्काचे दुसरे [illegible] संविधानातील मानवी हक्क [illegible] भारतातील सर्व नागरिकांना [illegible] राजकीय अधिकार, न्याय व विचारांचे स्वातंत्र्य [illegible] धर्म आणि उपासनेचे समान स्वातंत्र्य [illegible] आणि संधीची समानता दिली. व्यक्तिची प्रतिष्ठा, राष्ट्राची एकता व अखंडत्व निश्चित करण्याचा दृढ संकल्प उद्देशपत्रिकेत करण्यात आला.

ब) मुलभुत अधिकार व मानवी हक्क :-

राज्यघटनेतील तिसऱ्या भागात कलम १२ ते ३५ पर्यंत मुलभुत अधिकाराची नोंद करण्यात आली. ज्यातील कलम १५, १९, २१ ने मानवी हक्कास मुलभुत अधिकारातून सुनिश्चित केले. कलम १४ कायद्यासमोर सर्वांना समान मानते. कायद्याच्या दृष्टीने सर्वांना समान मानून समान संरक्षणाचे अधिकार देते. कलम १५ ने धर्म, समूह, वंश, जात, लिंग आणि जन्मस्थान इत्यादीच्या आधारावर होणाऱ्या सर्व प्रकारच्या भेदभावास नष्ट केले. याचा अर्थ वरील घटकाच्या आधारे कोणासोबतही कशाच प्रकारचा भेदभाव केला जाणार नाही. कलम १६ ने लोक राज्य सेवातील सर्व फायदे सर्वांना मिळावेत म्हणून संधीच्या समानतेचे आश्वासन दिले. या अंतर्गतच शोषित-पीडीत व मागास वर्गासाठी आरक्षणाची तरतूद केली. कलम १७ ने अस्पृश्यतेचे निर्मूलन केले. राज्यघटना आणि कायद्याच्या दृष्टीने अस्पृश्यतेचे पालन करणे दंडनीय अपराध मानला. सर्व प्रकारचे मानव समान आहेत यासाठी अस्पृश्यतेला नष्ट करणे आवश्यक आहे. कलम १८ ने पदव्यांची समाप्ती केली. पदव्यांची समाप्ती हा समतांधिष्ठित समाज स्थापन करण्याचा एक प्रयत्न आहे. कलम १९ ने भारतातील सर्व नागरिकांना अभिव्यक्ती, निवासस्थान आणि आपले मत व्यक्त करण्याचे स्वातंत्र्य दिले. लोकांना शांततेने सभा घेणे, संमेलनाचे आयोजन करणे, संघटन स्थापन, देशातील प्रत्येक भागात राहण्याचे, निवास करण्याचे [illegible] मिळवण्याचे व व्यवसाय करण्याचे स्वातंत्र्य दिले. परंतु या अधिकाराचा वापर करताना आपले कृत्य, मत, विचार, [illegible] समाज व राष्ट्रविरोधी होणार नाही याची खबरदारी प्रत्येक [illegible] [illegible] राज्यघटना विसरली नाही. कलम [illegible]

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 5.011(IIJIF) | Printing Area International Research journal | April 2019 Issue 13, Vol 02 | 077

ADARSH VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE DEGLOOR Dist. Nanded

जोपर्यंत एखाद्या व्यक्तिला कायद्याच्या प्रक्रियेत [illegible] गुन्हेगार सिद्ध केले जात नाही तोपर्यंत त्यास गुन्हेगार संबोधू नये हे स्पष्ट करते. तसेच या कलमानुसार प्रत्येक व्यक्ति तोपर्यंत पूर्ण स्वतंत्र आहे जोपर्यंत तो इतरांचे स्वातंत्र्य आणि त्यांच्या मूलभूत अधिकारांवर अतिक्रमण करत नाही. कलम २१ ने व्यक्तिच्या जीवन जगण्याचे आणि शारीरीक स्वातंत्र्याचे सुरक्षित केले. राज्यघटनेच्या दृष्टीने जीवन जगण्याचा अर्थ सन्मान, स्वातंत्र्य आणि आवश्यक सुविधांच्या सहाय्याने जगणे होय. कलम २२ नुसार प्रत्येक व्यक्तिला स्वतःच्या अटक होण्याचे कारण जाणून घेण्याचा हक्क आहे. तसेच प्रत्येक व्यक्तिला आपल्या अटकेच्या विरुध्द कोणत्याही न्यायालयात जाण्याचा आणि न्याय मिळविण्याचा अधिकार आहे. कलम २३ ने कोणत्याही व्यक्तिला दुसऱ्या व्यक्तिकडून जबरदस्तीने काम करुन घेण्याचा अधिकार नाही हे सांगते. कलम २४ बाल मजूरीच्या विरोधात आहे. कलम २५ ते २८ ने या देशातील प्रत्येक व्यक्तिला स्वतःच्या धार्मिक श्रध्दा, उपासना जोपासण्याचे स्वातंत्र्य दिले. परंतु ते जोपासताना इतरांच्या धार्मिक भावना, श्रध्दा व जोपासना धोक्यात येणार नाहीत. कलम २९ ते ३० ने या देशातील सर्व अल्पसंख्यांक लोकांना आपल्या हितसंबंधाचे संरक्षण करण्याचा अधिकार दिला.

तसेच कलम ३२ मध्ये घटनात्मक उपाययोजनाच्या माध्यमातून या सर्व मुलभूत अधिकारांना न्यायालयीन संरक्षण दिले. तसेच राज्यघटनेच्या चौथ्या भागातील मार्गदर्शक तत्त्वे मानवी हक्कांच्या संरक्षणार्थ शासनाने कार्य करावे असे निर्देश देतात. भारतीय राज्यघटना मानवी हक्कांच्या संरक्षणासाठी अनेक तरतूदी करते.

भारतीय स्वातंत्र्याचा ७० वर्षाचा ईतिहास पाहता एका बाजूने राज्यघटनेने मुलभुत अधिकाराच्या माध्यमातून अनेक मानवी हक्कांचे स्पष्टीकरण केले तेही अलिकडच्या निजतेच्या अधिकारापर्यंत परंतु या सर्व मुलभूत अधिकाराचा वापर करुन स्वतःसह समाज व राष्ट्राच्या मानवी हक्कांचे संरक्षण करण्यास पोषक वातावरण निर्माण करण्यात अनेक अडचणी आहेत. या सर्व समस्यांमूळे भारतीय नागरिकांच्या मानवी हक्काचे पदोपदी उल्लंघन होत आहे. मानवी हक्क हे व्यक्ति विकासाचे एक उत्तम प्रतीक आहे. मानवी हक्काचा योग्य वापर समाजाला समताधिष्ठित व सर्वोदयी समाजाच्या दिशेने घेवून जाते. परंतु या देशातील काही संस्था, व्यक्ति, शासनकर्ते, यांच्यासह अनेक घटकांनी या मानवी हक्कांचा उपयोग सर्वांनी घेवू नये असे वातावरण निर्माण केले.

प्रस्तुत लेखाच्या माध्यमातून मानवी हक्कांबाबत भारतीय राज्यघटनेतील तरतूदीवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. जो आपण वरीलप्रमाणे टाकला या लेखाचा दुसरा भाग म्हणजे मानवी [illegible] आहे. [illegible] यासंदी आधारभूत मानले. भारतीय राज्यघटनेतील मानवी हक्कांच्या तरतुदी आणि त्या विषयात समाजातील परिस्थिती [illegible] अभ्यासणे हा लेखाचा [illegible] आहे. या लेखाचे [illegible] मानवी हक्कांचे [illegible] परिदृश्याशी [illegible] होईल. मानवी हक्कांसमोरील समस्यांना सर्वांगीण दृष्टीने जाणून घेण्याचा प्रयत्न या लेखात केल्याने या लेखाची विशेषता स्पष्ट होते.

मानवी हक्कासमोरील समस्या :-

भारत एक वाढते विकसित राष्ट्राच्या दिशेने वाटचाल करत आहे. बुलेट ट्रेनचे स्वप्न बघणारा भारत रेल्वेची संख्या व्यवस्थित करू शकत नाही. रेल्वेच्या अव्यवस्थित कारभार व गोंधळाच्या नियोजनामुळे अनेक लोकांना आपले प्राण गमवावे लागत आहेत. सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, शैक्षणिक, पर्यावरण इत्यादी क्षेत्रात भारतात अनेक समस्या आहेत. व्यक्तिला जन्मापासून ते मरणापर्यंत अनेक समस्यांना सामना करावा लागत आहेत. व्यक्ति विकासासाठी समस्या असल्यास परंतु त्या निवारणाचा किंवा सहकार्य नाकारणाऱ्याच नसल्यास हे ही तितकेच महत्वाचे. संपूर्ण जगाला मानवतावादाचा संदेश देणारा देश म्हणून भारताची वैश्विक ओळख आहे. परंतु भारताची ही ओळख भारता अंतर्गतच्या परिस्थिती [illegible] पाहता तिचे विदारक चित्र स्पष्ट होते. या विदारक चित्राच्या माध्यमातून मानवी हक्कांच्या वास्तव परिदृश्यास समजावून घेवूया ते पुढीलप्रमाणे

१) वाढती लोकसंख्या :-

वाढती लोकसंख्या मग ते कुटूंबाची असो की देशाची विकासाच्या सर्वच क्षेत्रांत अडथळा असते. चीन हा जगातील सर्वात अधिक लोकसंख्या असणारा देश आहे. जो १३५ कोटी लोकसंख्येचा भार सहन करतो. भारत जगातला दुसरा अधिक लोकसंख्या असणारा देश आहे. १३५ कोटी लोकसंख्या भारताची आहे. यूनोच्या अहवालानुसार २०२२ पर्यंत भारत लोकसंख्येच्या बाबतीत जगात क्रमांक एकचा देश होईल. वाढती लोकसंख्या हा विषय मानवी हक्कासमोरील फार मोठी समस्या आहे. भारतीय लोकांच्या मानवी हक्कांचे संरक्षण करण्यात भारतीय शासनाला अपयश येत आहे. रोहिंग्या मुसलमान भारतात आल्याने येथील लोकसंख्या वाढून मानवी

Scanned by CamScanner

हक्कांचे चित्र विदारक बनेल त्यामुळे भारत सरकार रोहिंग्या मुसलमानास विरोध करत आहे. वाढत्या लोकसंख्येचा परिणाम अर्थव्यवस्था, रोजगाराची संधी व विकासाची गती मंदावण्यात होतो. देशाची लोकसंख्या वाढते परंतु नैसर्गिक साधनसंपत्ती व भूक्षेत्र वाढत नाही. लोकसंख्या वाढल्याने जीवनमानाचा दर्जा खालावतो. भारतातील दिल्ली, मुंबई, चेन्नई, हैद्राबाद, बंगलूर, कलकत्ता या मोठ्या शहरात लोकसंख्येचा लोंढा वाढतो परंतु लोकांचे जगणे पशुसमान होत आहे. अन्न, शिक्षण, निवारा, वस्त्र, आरोग्य यासह मानवी हक्कांशी संबंधित असणाऱ्या मूलभूत सुविधा लोकांना देता येत नाहीत. त्या द्याव्या म्हणून शासन जागतिक बँक, आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी व इतर देशाकडून कर्ज काढते (ऐपत नसताना). प्रसंगी राष्ट्र कर्जबाजारी होते. वाढत्या कर्जाने त्याची आंतरराष्ट्रीय प्रतिष्ठा खालावते. लोकांना मूलभूत सुविधा मिळाल्या नाहीत की, ते राष्ट्रविरोधी कार्यवाहात सहभागी होतात. त्यामुळे अनेक अंगाने वाढती लोकसंख्या मानवी हक्कांसमोरील एक प्रमुख समस्या आहे. तरीही भारतात याबाबत काही ठोस उपाययोजना होत नाहीत. याचे कारण कुटूंबाच्या सदस्य संख्येचा धर्म, रुढी परंपरा यांच्याशी जोडलेला संबंध होय. कुटूंब सदस्य संख्येचा संबंध खऱ्या अर्थाने विकास व सुविधांची उपलब्धता यांच्याशी जोडण्याच्या प्रक्रियेची जाणीव जागृती आपणास करावी लागेल.

२) गरीबी :-

भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी अर्धी लोकसंख्या गरीब आहे. ती दारिद्र्यरेषेखाली जीवन जगत आहे. गरीबी हा मानवी हक्कासाठी मोठा धोका आहे. गरीबीमुळे व्यक्ति कोणत्याही प्रकारच्या रोजगारास तयार होतो. रोजगार कमी दरात केला जातो. रोजगाराची रस्सीखेंच होते. पोटाची खळगी भरण्यासाठी लोक गुन्हेगारीचा आधार घेतात. गुन्हेगारी मानवी हक्काचे हनन करते. दहशतवाद, नक्षलवाद, माओवाद इत्यादींच्या उदयास गरिबी हे एक प्रमुख कारण आहे. गरीबीत व्यक्ति पोटाच्या भुखेचा प्रश्न सोडवण्यासाठी गुन्हेगार बनु शकतो. श्रीमंत लोक गरिबीमुळे गरिबांचे आर्थिक व शारिरीक शोषण करतात. यामुळे बाल मजुरी व बाल गुन्हेगारीचे प्रमाण वाढते. भारतात गरीब व शोषित लोकांना भिक मागायला लावणे, वेश्याव्यवसाय करुन घेण्याच्या प्रवृत्तीचे प्रमाण वाढत आहे. जे मानवी हक्काच्या हननाचे सर्वात मुख्य कारण आहे. या सर्व वाईट व्यवसायाला रोखण्यासाठी शासनाने अनेक नियम व कायदे बनवले. ज्याच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी पोलीस आणि नागरी प्रशासनाची आहे. या दोन्ही यंत्रणा अति भ्रष्ट, अपारदर्शी आणि राजकीय व्यवस्थेच्या गुलाम बनल्या आहेत. त्यामुळे गुन्हे होणे थांबत नाही. परिणामत: मानवी हक्कांचे उल्लंघन थांबत नाही.

३) अज्ञान :-

भारतासारख्या विशाल लोकसंख्येच्या देशात अज्ञान असणे साहजिकच आहे. परंतु हेच अज्ञान आमच्या प्रगतीचे आणि अपमानाचे कारण बनते. अज्ञान अनेक प्रकारचे असते. शैक्षणिक अज्ञान, संविधानाचे अज्ञान, मूलभूत अधिकाराचे अज्ञान इत्यादी. अज्ञानाबाबतच सर्वात मोठे आश्चर्य म्हणजे कायदा, न्यायालय, पोलिस या क्षेत्रात काम करणाऱ्यातच याबाबत अज्ञान असते. या अज्ञानामुळे मानवी हक्कांचे उल्लंघन होते. जोपर्यंत एखादी व्यक्ति कायद्याच्या प्रक्रियेतून जावून गुन्हेगार म्हणून सिद्ध होत नाही तोपर्यंत त्यास गुन्हेगार मानता येत नाही. परंतु या सर्व प्रक्रियेचे जाणकार असणारी पोलिस यंत्रणाच त्या व्यक्तिला चौकशीसाठी धरुन त्यासोबत अमानवी व्यवहार करते. मानवी हक्कांबाबत अज्ञान हेच मानवी हक्कासमोरील समस्या आहे. समाजातील बालक, स्त्रिया, वृध्द, अपंग, आदिवासी, अल्पसंख्यांक या सर्वांना त्यांना कायद्याने दिलेल्या मानवी हक्कांचे ज्ञान असणे आवश्यक आहे. पण ते त्यांना पूर्णत: नसते. त्यामुळे शासन, प्रशासन, बहुराष्ट्रीय कंपन्या, अभिजन यांसह समाजातील इतर सवर्ण शक्तिशाली आणि या सर्व प्रवृत्तीचे लोक इतरांच्या मानवी हक्कांचे हनन करतात. या करिता शासन, प्रशासनाने मानवी हक्काच्या जागृतीचे उपक्रम राबवावेत. मानवी हक्काला लोक चळवळीचे स्वरुप द्यावे. त्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाच्या साधनांचा वापर करावा.

४) कायद्याचा दुरुपयोग :-

भारतात लोकशाही शासन व्यवस्था टिकून राहण्यासाठी अनेक कायदे बनवण्यात आले. विशेषत: समाजकंटकांना नियंत्रित करण्यासाठी, त्यातही जे दहशतवादी व नक्षलवादी घटनांशी संबंधित असतात. उदा : टाडा, मोक्का, मीसा इत्यादी. परंतु या सर्व कायद्यांची अंमलबजावणी गुन्हेगारांना शिक्षा करुन समाजात शांतता व सुरक्षितता निर्माण करण्यासाठी फार कमी प्रमाणात होतो. याउलट या कायद्याचा वापर राजकीय दबावाला बळी पडून करणारी यंत्रणा आहे. व्यक्तिगत द्वेष, पूर्वग्रहदूषित आणि गुन्हेगारांची योग्य ओळख न होण्याने याचा दुरुपयोगच अधिक होतो. भारतातील अनेक घटक राज्यात दहशतवादी कारवायात सहभागी व्यक्ति दोषी म्हणुन आढळतात. परंतु त्यांच्या विरुध्द या कायद्याचे योग्य पालन होत नाही. कायद्यासमोर सर्व समान एक गुन्हेगार सुटला तरी चालेल पण निरपराध्यांना शिक्षा नको असे कायद्यात म्हणतात. पण वास्तवतेत गुन्हेगाराला सोडून निरपराध व्यक्तिनाच शिक्षा होते. याचा अर्थ निरपराध व्यक्तिंच्या मानवी हक्काचे शोषण व हनन कायद्याचा दुरुपयोग करुन मोठ्या प्रमाणात केले जाते.

५) सामाजिक रुढी परंपरा :-

भारत हा विविधतेने नटलेला देश आहे. या देशात विविध भाषीक, धार्मीक, वंशीय व पंथीय लोक आहेत. प्रत्येकाच्या सामाजिक

Scanned by CamScanner

स्त्री परंपरा, चालीरीती येथे त्या आहेत. यातील बऱ्याच सामाजिक रूढी परंपरा अमानवीय, अवैज्ञानिक आहेत परंतु समाजाच्या श्रद्धा, विश्वास त्यात गुंतल्यामुळे शासन, प्रशासन त्याविरुद्ध आवाज उठवत नाही. उलट यांविरुद्ध आवाज उठवणाऱ्यांनाच संपवले जाते. या रूढीपरंपरांमुळे मानवी हक्कांचे हनन होते. सतीप्रथा, देवदासी, हुंडा पद्धती, बालविवाह, केशवपन, स्त्री भ्रूण हत्या, बुवाबाजी, अंधश्रद्धा उपासना, बळीप्रथा, इत्यादींमुळे मानवी हक्कांचे हनन मोठ्या प्रमाणात होते. समाजातील स्त्रिया, बालके या प्रथांमुळे मानवी हक्कापासून वंचित असतात. तीन तलाक, हलाला, खतना यामुळे मुस्लिम समाजातील स्त्रियांचे मानवी हक्क कुंठित होतात. हुंडा पद्धतीमुळे गरीब कुटुंबातील मुलींचे लग्न लहान वयातच होते. परिणामतः त्यांना शिक्षण घेऊन स्वतःच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करता येत नाही. कुटुंबातील पुरुषप्रधान संस्कृती मुलींना आपला जीवन साथी निवडण्याचे स्वातंत्र्य घटनेचे शासन असणाऱ्या लोकशाहीत देत नाही. हुंडा पद्धतीमुळे अनेक मुली आत्महत्या करतात. देवदासी प्रथाही स्त्रियांच्या जीवनाला नरक बनवणारी आहे. आयुष्यभर तीच्या देहाचा व्यापार भरवला जाणं हे ही मानवी हक्कांचे उल्लंघनच आहे. स्त्रीभ्रूण हत्येचे प्रस्थ समाजात वाढत आहे. समाजातील सर्वच स्तरात याचे प्रमाण आहे. वंशाला दिवा हवा तो ही मुलगाच या अमानवीय प्रथेने मुलींच्या जीविताचा हक्क हिरावला जातो. परिणामतः स्त्री आणि पुरुषांचे समाजातील संतुलन बिघडते. स्त्री भ्रूण हत्या हा सरळ सरळ महिलांच्या मानवी हक्कांना अमान्यता देणारी प्रथा आहे. या प्रथेचे परिणाम समाजातील इतर अनेक बाबींवर पडतात.

याशिवाय भारतात मानवी हक्कांचे उल्लंघन करणाऱ्या अनेक बाबी आहेत. ज्यात भिक्षावृत्तीचा उल्लेख करता येईल. भिक्षावृत्तीमुळे व्यक्ती सन्मानाने आणि स्वाभिमानाने जीवन जगण्याच्या अधिकारापासून वंचित राहतो. गरिबीमुळेच व्यक्ती भीक मागून जगतो. परंतु कालांतराने ते त्या व्यक्तीस सोईचे वाटते. कारण कोणतेही श्रम न करता पोटाची सोय होते. परिणामतः अशा लोकांचा एक समूह व नंतर त्याचे संघटनेत रुपांतर होते. या व्यवसायातून होणारे उत्पन्न चांगले असल्यामुळे यातील दलदल लहान मुली व मुलांची सराईतपणे खरेदी करतात अन्यथा अपहरण करून त्यांच्याकडून भीक मागण्याचे काम करून घेतात. यामुळे मुलांचे बालपण हिरावले. त्यांचे शोषण वाढवले. प्रसंगी त्यांना अपंग बनवले जाते. त्यांच्या जीविताबरोबर इतर मूलभूत अधिकार व मानवी हक्कांना संपवण्याचे काम होते. भारतीय न्यायव्यवस्था जनतेच्या अधिकाराचे संरक्षण करून मानवी हक्कांना प्राधान्य देते. परंतु अलिकडील काळात न्यायालयाकडून हे काम होताना बरीच दिरंगाई होते. कारण वाढती लोकसंख्या, वाढते गुन्हे, वाढते खटले, न्यायालयाचे प्रमाण कमी, न्यायाधिशांची संख्या कमी यामुळे न्यायालयीन यंत्रणेवरचा कामाचा ताण वाढत आहे. बऱ्याच खटल्यांकडे न्यायालयीन [illegible] [illegible] करून त्यास पशू बनवत.

अशा प्रकारे भारतात मानवी हक्कांसमोर अनेक समस्या आहेत. या सर्व समस्यांच्या मुळाशी पुरुषप्रधान मानसिकता, पुरुषप्रधान कुटुंब व समाज व्यवस्था, बेकारी, वाढती लोकसंख्या, राजकीय नेतृत्वाची अपरिपक्वता, जात, प्रदेश, भाषा, धर्म, संप्रदाय इत्यादीबाबतची वाढती संकीर्णता, भ्रष्टाचाराच्या राजकारणाचे वाढते प्रस्थ, गुन्हेगारीचे राजकारण व राजकीय व्यवस्थेतील अस्थैर्य या अनेक बाबी आहेत.

मानवी हक्कासंबंधी लोकशाही सदृश्य व व्यापक आणि उपयुक्त संकल्पना व्यवहारात रुजविण्यासाठी आणि जागरूकता वाढवावी लागेल. लोकांमध्ये मानवी हक्कासंदर्भात वेगवेगळ्या अंगाने रुजवावी लागेल. गरिबी आणि आर्थिक विषमता दूर करून समतामूलक समाजाची स्थापना करावी. यासाठी महात्मा गौतम बुद्ध, महात्मा बसवेश्वर, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व महात्मा ज्योतिबा फुले या महापुरुषांच्या विचारांचा आधार घ्यावा लागेल. शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण करून ते घेण्याची समान संधी उपलब्ध करणे क्रमप्राप्त आहे. या देशातील शासकीय नोकरीचे क्षेत्र, बहुराष्ट्रीय कंपन्यांचे क्षेत्र, प्रशासन व खाजगी क्षेत्रात नोकरी करणाऱ्या सर्वांना मानवी हक्काचे प्रशिक्षण द्यावे लागेल. राजकारण, प्रशासन, शिक्षण, महसूल यासह महत्त्वाच्या पदावर काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना अशा प्रशिक्षणाची अधिक गरज आहे. जेणेकरून समाजातील नागरिकांचे प्रश्न प्रामाणिकपणे सोडवण्याची सुबुद्धी त्यांच्याकडे येईल.

संदर्भ :

१) मानवाधिकार एवं महिलाएं - प्रकाश नारायण नाटाणी - सबलाईम पब्लिकेशन्स-जयपूर-२००५.

२) मानव अधिकार-डॉ. मधु मंजरी दुबे - राज पब्लिशिंग हाऊस जयपूर-२००४

३) मानवी हक्क-तुकाराम जाधव/महेश शिरापूरकर, युनिक अकादमी, ऑगस्ट-२०१५.

४) भारतीय संविधान राजकारण आणि कायदा-स्मिता जोशी-[illegible]

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR * Dist.Nanded *

Scanned by CamScanner